

Kocbekova veličina

Ob stoti obletnici rojstva Edvarda Kocbeka

Uvod

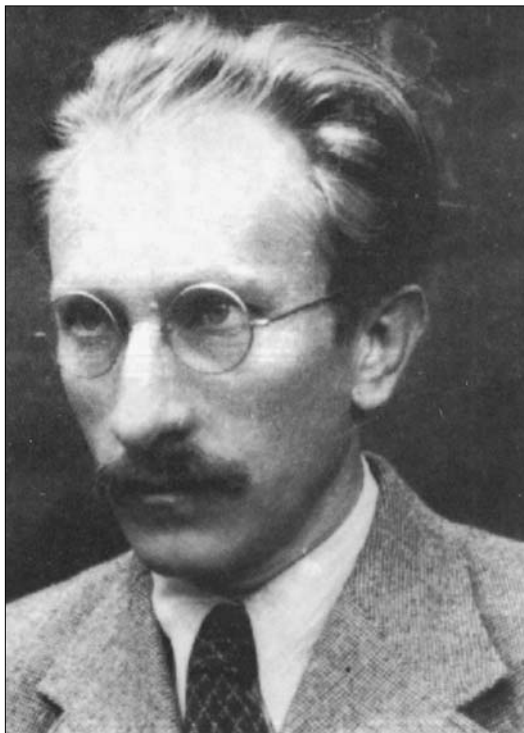
Praznovanje obletnic črpa svoj smisel iz veličine dogodkov ali oseb, ki jih s praznovanjem želimo obeležiti. Veličina proslavljenega daje smisel proslavljanju vse od obhajanja večnostnih dogodkov odrešenjske zgodovine do obhajanja silovitih dogodkov in osebnosti narodove zgodovine, pa vse do obhajanja spomina na temeljne dogodke našega življenja v razponu od rojstva do smrti. Veličina dogodkov, ki nas sili v praznovanje, se na poseben način kaže ravno v praznovanju rojstnega dne, v praznovanju osebnega začetka, v katerem je bila na nepotvorjen način že prisotna celotna naša prihodnost v obliki brezmejnega pričakovanja. Veličina tega pričakujočega Začetka, ki je obenem pristna slutnja absolutnega Cilja kot Konca našega življenja, je dovoljšnji razlog za praznovanje in nas dejansko tudi vsako leto z nepremagljivo silo vabi v obhajanje naših osebnih jubilejev. Ko pa gre za stoletni spomin na rojstvo človeka, v katerem je slutnja Cilja našega življenja dozorela vse do preroških, usodnih razsežnosti, ki so prežele celotno bitje našega naroda, potem nas veličina takega dogodka ne sili le v praznovanje, pač pa tudi in še prav posebej v premislek¹ o veličini tega človeka – o veličini Edvarda Kocbeka.

Bistvena in nebistvena veličina

Vprašanje o naravi Kocbekove veličine se seveda noče zaustaviti pri obravnavi kakih njenih nebistvenih prituklin, marveč meri neposredno na njegovo bistveno veličino. Toda kaj sploh je veličina po svojem bistvu? Veli-

čina se zagotovo nahaja v nekakšni povezavi z velikostjo, toda hkrati tudi v ostri razliki z njo. Če je po eni strani namreč res, da veličina sije iz nadimkov velikih mož, kot so npr. Karel Veliki ali Peter Veliki, in se v tem smislu pomensko navezuje na velikost, je po drugi strani jasno, da ima veličina teh mož z velikostjo komaj kaj opravka. Razlika med velikostjo in veličino se namreč nakazuje kot razlika med nečim, kar je mogoče količinsko stopnjevati, in nečim, kar predstavlja vrhunec tega stopnjevanja in se zato od le-tega tudi kakovostno razlikuje. Veličino pripisujemo tistemu, kar je brez primere veliko. Karel Veliki si ni zaslužil svojega nadimka zato, ker bi bil boljši, velikopoteznejši, modrejši od drugih vladarjev, pač pa zato, ker je v njem nova, srednjeveška oblika vladanja našla svoj brezpogojni izvor in se je zaradi tega tej obliki sami kazal kot najboljši, najvekopoteznejši in najmodrejši vladar: vzor vseh bodočih srednjeveških vladarjev. Veličina pripada vedno in samo brezpogojnemu počelu nečesa, ki se le-temu obenem izkaže za brezpogojen vzor in cilj. V tej izvornosti, ki je hkrati dokončnost, je bistvena veličina vseh vladarjev, vseh mislecev, vseh umetnikov. To je veličina naših rojstev in smrti.

Seveda ne smemo izvornost veličine, katera se kaže v sposobnosti porajanja nečesa novega, razumeti v smislu porajanja česar koli, samo da se razlikuje od prejšnjega. Novo v pravem pomenu besede je lahko le tisto, kar je sveže, kar vznikla kot mladika iz starodavnosti in predstavlja prehod na višjo, popolnejšo bivanjsko raven. Nebistveno veličino,

Edvard Kocbek kot ilegalec v Ljubljani.

ki se namreč kaže vselej kot ponaredek bistvene, prepoznamo ravno po tem, da ji gre za vzpostavljanje novega samo v plitvem, spodsekanem pomenu besede, t.j. v smislu zavračanja ali odmišljanja starega. Zato le s težavo pripišemo pravo veličino ne-evolutivnim, revolucionarnim pristopom: zato pa nam s tako težavo gredo z jezika sintagme kot Robespierre Veliki, Napoleon Veliki ali Lenin Veliki.

Bistvena veličina je torej vedno vezana na izvornost, v smislu porajanja nečesa novega iz zahtnega navdiha, s katerim nas navdaja bivše. Ta navdih, ki prihaja iz predhodnih obdobij, je kot navdih vedno umetniški, pesniški. Zato pa sili v uresničenje najprej na način pesniškega dela, ki predstavlja najbolj neposredni prikaz tega navdiha. Bistvena povezava s posebnostmi jezika, v katerih se navdih davnine ubeseduje, kaže na njegov izra-

zito naroden značaj. Miselni pristop sledi pesniškemu v tem porajanju. Le-ta razjasni pesniško tako, da razbere iz nje bistveno in jo takò naredi pripravno za zadnji korak, za politično uresničitev. Bistvena veličina je potemtakem vselej veličina izvornosti v smislu tehtnosti in uverženosti pesniških, miselnih in državnih dejev.²

Takšna uverženost pride recimo do izraza pri Karlu Velikem v tesnem soodnosju njegove državotvornosti z miselnim in umetniškim razcvetom karolinške renesanse ali pa pri Petru Velikem v prepletu njegovega vladanja z razmahom petrograjskega baroka in s stiki njegovega dvora z vrhovi tedanje racionalistične filozofije.

Kocbek: pesnik, mislec in državnik

Veličina je torej razpoznavna, prvič, iz tesne uverženosti pesniških, miselnih in držav-

niških dejev, in drugič, iz tehtnosti teh dejev samih. Sledeč prvemu kriteriju se zdi Kocbekova veličina povsem nesporna, kajti Kocbek je hkrati nesporno pesnik, nesporno mislec in nesporno državnik; prav tako nesporno pa je Kocbek človek, ki (zavestno) družijo vse te tri segmente v povsem nedeljivo celoto, saj, kakor je pred kratkim dejal Drago Jančar, »Kocbek ni 'človek treh zvezkov'«. ³ Pogosti poskusi razvezave Kocbeka pesnika od Kocbeka politika ter od Kocbeka misleca se zde neprepričljivi v samem trenutku, ko odpremo kjer koli Kocbekovo *Tovarišijo* ali *Listino* in uvidimo, s kolikšno intenzivnostjo je ta človek delal na vsakdanjem, vsakournem in vsakominitnem usklajevanju teh treh razsežnosti svojega bitja v organsko celoto. Ni ga bilo političnega (pa tudi siceršnjega bivanjskega) dogodka, ki ga Kocbek ne bi skušal temeljito uskladiti s svojim temeljnim pesniškim razpoloženjem s pomočjo svojega ustvarjalnega in širokega miselnega aparata.

To nedeljenost življenjskega udejstvovanja lepo povzema stavek iz Kocbekovega znamenitega odprtega pisma *Enemu izmed ozkih*, v katerem avtor iz perspektive svojega križarskega kroga kritizira (domnevno) ozkost članov tedanje Katoliške akcije: »*Morda se bo ta ali oni med vami kdaj priboril do sekularne resnice in takrat bo videl, česar zdaj ne more, da v nas ni narejenosti ali besedičenja, nemskega misticizma, anatematiziranih filozofij, narejenega bogoiskateljstva, kopiranih ideologij, marveč v celotnem človeku doživljen čas in od celotnega časa pretresen človek. Kogar je med nami zagrabilo, ta je postal težak od zbranosti vsega svojega bitja.*« ⁴ Ta celovita zgodovinska, politična pretresenost človeka, ki se obenem družijo z vzratnim celovitim človekovim (pesniškim) doživljanjem le-te, jedrnato povzema Kocbekovo osebnostno integralnost. ⁵

V nekoliko bolj razširjeni obliki pa jo povzema premislek o celotnem pristopu prave kulture iz članka *Kultura in Slovenci*: »Prava

kultura je torej tak razvoj človeka in njegovega duha, ki se v nobenem ustvarjalnem trenutku ne loči od celotne človeške resničnosti, marveč ostane notranje z njo tako povezan, da na koncu ustvari tudi obliko in misel življenjske organizacije. Prava kultura stalno preustvarja resničnost in jo preoblikuje do njenih snovnih temeljev. Kultura je objem vsega življenja in razširitev vseh njegovih sestavin. Kdor načelno ali praktično omejuje človeka na del njegovega bivanja ali kdor loči človekovo osebno kulturo od človekovega življenjskega položaja ali od občestva, onemogoča smotrno človekovo izživljanje. Nobena kultura, ki tega celotnega načela ne upošteva, ne more biti dejavna in v polnem smislu uspešna.« ⁶

S težavo bi torej lahko pripisali kakršno koli sektorialnost človeku, ki si je tako izrazito prizadeval za ustvarjanje »*sintetičnega Slovencea*« ⁷.

Kocbekovo pesnjenje

Kocbekova veličina v smislu povezanosti pesnjenja, mišljenja in politične dejavnosti je torej nesporna. Ostaja nam torej še vprašanje o tem, kaj je s Kocbekovo veličino, če jo pregledamo v njenih posameznih razsežnostih. Zgornja ugotovitev o homogenosti Kocbekove eksistence seveda predpostavlja, da lahko Kocbeka ocenjujemo samo *en bloc* in da pri njem ne moremo operirati z uobnami in utečenimi distinkcijami, ki ločujejo med dobrim pesnikom in slabim politikom. Ocena Kocbekove eksistence, če hoče biti zvesta Kocbekovemu integralnemu duhu, mora biti ocena celote. Takšna ocena predpostavlja izpostavitve Kocbekove bistvene veličine na vseh treh ravneh posebej, ki bo v nadaljnjem koraku omogočila oceno celote.

V kolikor človekova veličina vznikne najprej kot pesniški navdih, bomo tudi v obravnavi Kocbekove veličine začeli pri njegovem pesnjenju. Pri tem bomo seveda zopet merili na tisto bistveno v njegovi pesniški besedi, na tisti temeljni navdih, iz katerega Kocbek

pesni vse svoje pesmi.⁸ Zaslišimo ga lahko v eni izmed njegovih najbolj znanih pesmi *Močna rdeča junca gresta*:

*Močna rdeča junca gresta počasi
po cesti, kakor da ne vesta, da vlečeta
breme. Kola se pregibljejo s počasnimi
sunki, veriga visi pred levim zadnjim
potačem in se maje brezglasno in
v enakih zamahih, kakor bi ne hotela
motiti soglasja. Juncema kapa skozi
nagobčnik peneča se slina in pušča
tanko mokro sled z okroglimi vozli.
Rdeče blesteča se koža jima toplo diši,
in ko s sanjajočim voznikom stopata
v gozd, se zdi, da izginjata za večno.*

*Čez nekaj časa vidim rdeča junca,
kako kimata iz gozda po hribu navzgor.
Nič se nista spremenila, v tej mirni
zemlji ni časnosti.⁹*

Pesem je del cikla *Jesenske pesmi* iz zbirke *Zemlja*, izšle leta 1934. Poje neposredno o zemlji (v zadnjem verzuh) in je zato ena izmed tistih, ki je za zbirko *Zemlja* središčnega pomena. Kakšna je torej ta zemlja, o kateri poje zbirka in citirana pesem še prav posebej?

Gre za jesensko zemljo, po kateri kimata močna in težka junca. Vlečeta breme. Vlečeta z naporom njunih masivnih mišic po hribu navzgor. Kljub vsemu temu naporu pa je prizor nadvse enakomeren. Veriga niha v enakih zamahih. Vse se odvija silno počasi. Junca kljub naporu ne vesta, da vlečeta breme. Vsi gibi so sproščeni, delujejo po svoji notranji nujnosti, naslanjajoč se nase. Vse se enakomerno, večno ponavlja v velikih kolobarjih, vse iz sebe vznikaja in se vase vrača:

(...) v tej mirni zemlji ni časnosti.

Brezčasnost očitno ne gre tu razumeti kot statično okamenelost v večni zdajšnjosti. Brez-

časnost močnih rdečih juncev je dinamična. Je večno vračanje enakih starodavnih kretenj. Je liturgija zemlje.

To isto sproščeno, ponavljajočo se, ritmično brezčasnost zemlje lahko zaslutimo še v drugih verzih iz iste zbirke, denimo v verzih:

*Težko deblo stiska zadnji koš grozdja
(...)
staro deblo
od časa do časa zaškriplje.¹⁰*

Omotična ritmika kmečkih opravil se meša s kozmično in dalje z liturgično:

*Potem tudi moža utihneta, prvi sede
na prazne vreče in omamljen od negibnosti
zaspi, drugi pa osamljen prisede in se mu
tudi v spanju pridruži. Zunaj migljajo zvezde,
potem dogori luč, kapljanje tiho utihne, nato
ni dolgo ničesar, dokler se iz doline jutranji zvon
ne oglasi.¹¹*

Še zvok klopotca omedli v tem opojnem ritmu zemlje:

*Klopotec se je premaknil, na dolinski
cesti medlo ropota. (...)¹²*

Odrešitev človeka je v tem, da se predano zazre v ta silni in spokojni utrip:

*Kam naj se damo pred znamenji, drevesa
rasto, živali gledajo naokrog, srce nam
močno bije. O, nič drugega, kakor
pokriti si oči in pritisniti jih nate, zemlja,
dokler ne bodo zvezde prišle na nebo.¹³*

V davno, sveto zvenenje tone tudi pesnikov eros:

*Na koncu sveta stojim,
tebe v rokah držim,
zvonovi zvonijo.*

*Zapiram svoje oči
vedno bližja si mi,
zvonovi zvonijo.*

*Zdaj mene in tebe več ni,
nekdo kelih drži,
zvonovi zvonijo,
zvonijo.¹⁴*

Sproščeno, ritmično zvenenje zemlje ne ubira le pesnikovega intimnega doživljanja, pač pa postaja tudi zgodovinska kategorija. Z istimi zvonovi iz prejšnje pesmi namreč prizvanja daljava ob veličastnemu kronanju pesnikovega naroda, kot prihaja k besedi v Kocbekovi Listini:

*(...) prihaja veličastni veter, v daljavi zvoni
z vsemi zvonovi,
zlata krona bo pokrila našo izmučeno in ju-
naško glavo.¹⁵*

O tej zaključni zgodovinski uskladitvi naroda z močnim, sproščenim utripom kozmosa poje s še posebno močjo zadnja pesem *Zemlje*, Kocbekova *Velika hvalnica*:

*(...) Glejte, jaz hočem prijeti za svetli vrč in na-
zdraviti bratu ob svoji desnici in bratu
ob svojem levem ramenu.
Moja roka se od zlate teže trese in od veli-
častne groze trepeti in oči so od ble-
stenja solzne, ko kričim spoznanje.
Zdravstvujte, hlapci zaznamovani, dajmo čast
in hvalo Prvem in Zadnjemu.
Amen, amen, ne bom več nehal, začenjaj
znova pesem hvalnico.¹⁶*

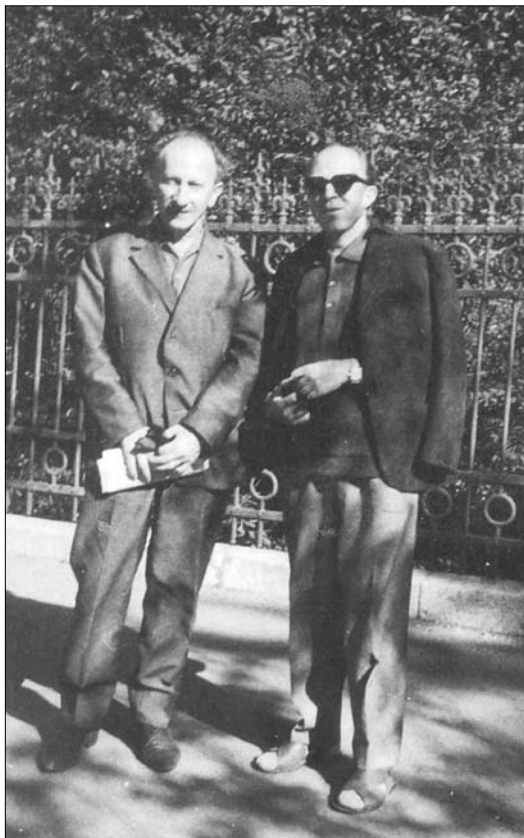
Veličastna, zlata teža zemlje, ki jo pesnik drži v tresoči roki in z njo nazdravlja Prvem in Zadnjemu, ga na Koncu časov znova vodi v Začetek, v večni ritem neskončno sproščene vase vračajoče se in iz sebe vznikajoče Dejavnosti.¹⁷

Kocbekova misel

V sebi zaokrožena ritmična dejavnost, o kateri poje Kocbekova pesem, najde svojo miselno razjasnitev v različnih Kocbekovih sestavkih, med katerimi je iz tega vidika še posebej izrazit članek *Biocentrična metafizika* iz leta 1928.

V njem je podana avtorjeva kritika temeljnega samorazumevanja lastne dobe: »*Zločin naše dobe obstaja v mehničnem poenostavljanju in posiljenju vsake resničnosti*«¹⁸. Statičnost, nenaravnost in brezzvočnost takega pogleda¹⁹ ne more zadovoljiti človeka, zato pa »*je moralo priti do elementarnega izbruha vitalnih sil. Mehanski svetovni nazor umira, že vstaja novi nazor: organski. Ljudi se je polastila silna žeja po življenju: odtod tako silna afirmacija življenja v vseh poljih svetovne resničnosti; odtod tako pogosti pojmi življenja, obnove, razvoja, občestva, gibanja, rasti, razcveta, umiranja itd.; odtod utemeljitev socialnega etosa; odtod svetovna mladinska revolucija; od tod val telesne kulture, ki se meče vse višje in širje in postaja centralna misel biološkega človeštva (...). Ti pojavi dajejo obrise novemu življenjskemu pojmovanju. Biocentrična metafizika je nazor, ki ima v biosu, pojavu organskega življenja, središče in izhodišče za enotno in zaokroženo pojmovanje sveta. Ta visoka vrednota nujno zmaguje nad mehanskim svetovnim nazorom*«²⁰. Kocbekov organski, biocentrični pogled na stvarnost se zaokroži v ritmičnem, v sebi sklenjenem dojetju le te: »*Vse veselje je živ organizem: nosi v sebi organske odnose in se giblje iz sebe (...). Vsako gibanje povzroča svoje deje iz notranje polarne napetosti. In prav ta ideja splošne polarnosti pojavov je pravitalno gibalno ritmike vseh življenjskih pojavov*«²¹.

Imanentni živi utrip vsega bivajočega pa je bilo ravno tisto, kar je mehanski svetovni nazor dolga stoletja zatiral, saj »*imanentna smer, dana vsakemu bitju in predmetu, ni smela do veljave*«²². Zato pa je v Kocbekovih člankih tako značilen poziv, da je treba iskati rešitev

Edvard Kocbek z Borisom Pahorjem.

položaja iz sebe, t.j. izhajajoč iz lastnega immanentnega bitnega utripa: »Zato se moramo reševati v celotnem človekovem obsegu, in to samo iz sebe. Ne more nas rešiti noben naslon na sorodno narodno občestvo, nobeno razširjanje v smeri kvantitete, nobeni zgolj mehanični notranji ukrepi, ampak naslon na svoje lastno bistvo, okrepljanje lastnega človeštva«²³.

Naslon na svoje lastno bistvo, o katerem Kocbek spregovori v članku *Kultura in Slovenci* iz leta 1938, je seveda razumljen v smislu ubiranja sebe na lastni in širše kozmični polarni ritem, kot je razvidno recimo iz sledečega odlomka sestavka *Slovenci in politika* iz leta 1940: »Najboljše zdravilo zoper pesimizem raznih vrst, ki se je zažrl v Slovence, je spoznanje, da je treba dejansko priznati nasprotje kozmičnih sil in življenjskih zakonov, spoznanje,

da je človek postavljen med nje zato, da sprejme plemenito borbo z njimi. V tej borbi mora človek napeti vse svoje sile in tvegati ves svoj obstoj, če se noče ujeti v negiben položaj in pasti v nerodovitno stanje«²⁴.

Borbena iskanje osebnega ritmičnega ravnovesja sredi polarnosti kozmičnega utripa razume Kocbek kot temeljno poklicanost (slovenskega) človeka. Na odločni prevzem tovrstnega napora misli Kocbek, ko govori s svojimi značilnimi sintagmami o »korajžnem prevzemu svojega enkratnega življenja«²⁵, ali pa o »junaškem prevzemu svojega lastnega poslans-tva«²⁶, ali pa še dalje o tem, da »v nas mora začeti utripati naša lastna usoda«²⁷.

Uglaševanje na najbolj lastni eksistencialni utrip, katerega morata po Kocbeku vedno znova tvegati tako posameznik kakor tudi na-

rod kot celota, se v Kocbekovi spisih zelo pogosto izraža skozi povedno kategorijo *sproščevanja*. Povezava med ritmičnostjo in sproščenostjo se kaže v tem, da je ponavljana dejavnost tista, v kateri se človek udomači in se zato v njej vedno bolj sprošča. Obenem pa je res, da je možno ponavljati le tako dejavnost, ki je ponavljajna vredna, t.j. tako, v kateri se človek lahko udomači.

O takem sproščevanju govori Kocbek recimo v sledečem odlomku: *»Polna in pristna zgodovinska zavest je zavest svobodnega bitja, ki sproščeno stopa iz preteklosti v bodočnost in si vedno z novo močjo nalaga stvariteljsko odgovornost. (...) Sam v sebi se sprošča, obenem pa dobiva vedno večjo enotnost svojih dejanj«*²⁸. Ko govori o sporu med starim neživljenjskim (univerzalističnim) mehanicizmom in novim biocentričnim nazorom, zopet spregovori o sproščevanju: *»To je spor med konstruktivizmom kot izrazom naše nervozne, v globini vezane bojazni, in med spontanim aktivizmom kot izrazom neugonobljive težnje po sproščevanju«*²⁹. Ko govori o temeljni težavi slovenskega naroda, pride vprašanje sproščenosti znova na dan: *»Ni kmalu naroda, ki bi bil življenjsko tako razdvojen in nesproščen. Gotovo je stoletno pomanjkanje politične svobode slovenskemu človeku onemogočilo suvereno osebno življenje, tisto dokončno sproščenost, ki človekovemu dejanju podeli življenjsko rodovitnost«*³⁰. To je sproščenost ritmičnih, ponavljajočih se silnih gibov iz Kocbekove *Zemlje*. To je sproščenost Kocbekovega novega Slovence kot *»notranjega silaka«*³¹.

Kocbekove politične smernice

Uresničitev takšne ritmične, dinamične sproščenosti v človeku imenuje Kocbek *»otročvo božje«*: *»Vsi ti vitalni utripi pa silijo v območje najvišjega kroga: religioznega in se ustavijo pred misterijem. In kakor se mora umakniti temu valu nasilna voluntaristična smer, tako se odkriva z revolucionarno krščansko vitalnostjo*

*večno prabistvo človeštva: otroštvo božje«*³². Božje otroštvo kot absolutna sproščenost človeka v objemu Očeta se ne razodeva Kocbeku kot stanje pasivnega izginotja človeka v Božji Ljubezni, pač pa kot radikalna razklenitev človekove in (po človeku vzgibane) kozmične notranje polarne dinamike v siloviti, slovesni in radostni ritem liturgičnega slavljenja.

Božje otroštvo se po Kocbeku, kot bere mo v ravnokar navedenem odlomku, osvaja skozi *»revolucionarno krščansko vitalnost«*. Da revolucionarnost svojega pristopa ni mislil samo metaforično ali zgolj salonsko, temveč v povsem konkretnem in dejavnem smislu komunistične revolucije, je postalo povsem jasno v času njegovega revolucionarnega angažmaja v OF. Vendar v kakšni zvezi stoji nakazano Kocbekovo pojmovanje in pesnjenje otroštva Božjega z njegovo marksistično revolucionarnostjo?

Za Kocbeka marksistična revolucionarnost temelji seveda najprej na marksistični analizi kapitalizma in njegove krize, na katero Kocbek že v predvojnih člankih nedvomno pristaja.³³ Pri tej analizi je seveda Kocbek še posebej pozoren na kapitalizem kot proces razčlovečevanja človeka. Človek v kapitalizmu, zaradi logike konkurence, postaja vedno bolj poceni sredstvo proizvodnje. Njegovo delo je zato vedno bolj usluženo izključno služenju denarja za zadovoljevanje najnujnejših potreb. Zato pa postaja to delo vedno manj ustvarjalni prostor izražanja samega sebe, saj je takšno udejstvovanje vedno bolj možno le v prostem času, ki pa ga je v kapitalizmu itak vedno manj.³⁴

To Marxovo analizo Kocbek razume v globokem sovisju s svojo lastno tako, da uvidi v rastočem razčlovečenju človeka ekonomsko ustreznico pojavu rastoče prevlade mehanicističnega principa: človek postaja vedno manj živi, iz sebe ustvarjajoči, sproščujoči se dejavnik in vedno bolj le mrtev mehanizem velikega proizvodnega Stroja.

Kaj lahko človeka edino povrne v sebi lastno sproščevanje, v ustvarjalno ritmiko bitnega ravnovesja? Samo osvoboditev proizvodnih sredstev iz strani proletariata, ki bo preko vzpostavitve planskega gospodarstva ukinila konkurenco ter vzpostavila popolno socialno varnost, ki ne bo več nikogar mehansko silila k delu zaradi zadovoljevanja osnovnih potreb (za le-te bi namreč skrbela močna sociala). Človek bo tako osvobojen mehničnega pritiska svobodnega trga in konkurence, in tako se bo odprla pot za erupcijo organskega ustvarjalnega sproščevanja. Tako naj bi postrevolucionarna faza stvarno udejanila svet sproščeni ritmičnih gibov Kocbekove *Zemlje*. Tako naj bi se vzpostavilo Kocbekovo eshatološko otroštvo Božje z razprtjem novih neslutnih dimenzij cerkvenega bivanja.³⁵

Dejansko Kocbek doživlja svojo partizansko epopejo kot takšno revolucionarno razpiranje svobode Božjih otrok: »*Srce se mi je nežno razburilo ob prvem pogledu na stotine oboroženih Slovencev, ki so se proti vsem navadam našega mišljenja in čustvovanja in modernemu nasilju navkljub zbrali v slovensko uporniško tovarišijo. Zdaj šele sem občutil, da je v naši zgodovini nastal definitiven prelom. Puška v njihovih rokah ni le obrambno sredstvo proti okupatorju, temveč tudi simbol nove sile v Slovenih. Srce mi je vrisalo: konec je slovenskega pesimizma, konec drobnjekarstva, konec solzavosti, konec moralne nesvobode*»³⁶. Dojemanje revolucionarnega osvobodilnega boja v smislu eshatološkega sproščevanja Slovenca povzame Kocbek tudi v kontekstu temeljnih programskih točk OF, objavljenih v začetku januarja 1942. V četrti programski točki, za katero velja, da je izpod Kocbekovega peresa, beremo: »*4. Z osvobodilno akcijo in aktivizacijo slovenskih množic preoblikuje OF slovenski narodni značaj. Slovenske ljudske množice, ki se borijo za svoje narodne in človeške pravice, ustvarjajo nov lik aktivnega slovenstva*»³⁷. OF torej preoblikuje Slovenca v »*notranjega silaka*«, razpira ga v sproščenost Božjih otrok.

Kriterij veličine

Ker smo torej v sproščevanju v smislu ubiranja vsega na temeljni kozmični ritem prepoznali tisti enoviti navdih, ki preveva vse tri razsežnosti Kocbekove eksistence (t.j. njegovo pesništvo, njegovo misel in njegovo politično dejavnost) in jih zbira v celoto, moramo sedaj podati oceno celotnega Kocbekovega udejstvovanja.

Od tehtnosti Kocbekovega temeljnega navdiha bo torej odvisna bistvena veličina njegovega lika in dela. Vendar, kako naj presodimo tehtnost njegovega osnovnega pesniškega navdiha? Presodimo ga lahko samo tako, da ga stehamo glede na bistveno mero samega jezika, iz katerega je izviral njegov pesniški navdih. Bistvena mera slovenskega jezika pa je tisto v njem, kar je najbolj lastno, edinstveno in obenem temeljno. To pa je tista beseda, ki je ni mogoče najti v nobenem drugem jeziku in obenem označuje Temelj kot tak. Ta beseda pa je *resnica*.

Kot je opozoril hrvaški filozof jezika Anto Knežević³⁸ in je za njim to pri nas pred kratkim ponovil Dean Komel,³⁹ je slovenska beseda »resnica« edinstvena slovenska ontološka beseda. To besedo bi seveda zaman iskali med neslovanskimi jeziki, toda tudi med besedami drugih slovanskih jezikov je ni najti: ostali Slovani poznajo namreč v pomenu *veritas* besede, kot so »istina« (pri Rusih, Bolgarih, Hrvatih, Srbih itd.), »pravda« (pri Poljkih, Čehih, Slovakih, zopet Rusih itd.) in »vera« (pri Lužiških Srbih), ne poznajo pa besede »resnica«. Zato Knežević govori o slovenskem jeziku kot o »*jeziku resnice*»⁴⁰.

Izhajajoč iz samoslovenskega pomena resnice lahko torej stehamo tehtnost Kocbekovega osnovnega pesniškega (t.j. v najvišjem smislu jezikovnega) uvida. Da bi na ta način pretresli Kocbekovo delo, pa se moramo najprej zamisliti v izvorni pomen resnice, t.j. v njegov etimološki in (kot bomo dalje videli) tudi mitološki pomen.

Glede etimoloških značilnosti resnice se bomo oprli na soliden Komelov povzetek raziskav: »*Etimološki slovar slovenskega knjižnega jezika*⁴¹ navaja za 'res' praslavansko etimološko osnovo *rīsknū in potrjuje sorodnost z litvanskim raiškūs - 'jasen', 'razumljiv', réikšti, réškiu - 'objaviti', 'razglasiti', ryškūs, riškūs - 'jasen, zgovoren, prepričljiv'. To navaja tudi Miklošičev *Etimologisches Wörterbuch der slawischen Sprachen* (Wien 1886, str. 278). (...) Potrjena povezava z litvansko raiškūs kaže na prvotni pomen 'offenbaren' (...). Prav zato lahko upravičeno domnevamo, da slovenska beseda 'resnica' kaže v neko prvotno izkustvo odprtja tega, kar nasploh dojemamo z resnicou⁴². Naš jezik kot jezik resnice je torej jezik izkustva temeljne odprtosti, razprtosti, razkritosti vsega, kar je. Kot Slovenci dojemamo po nujnosti našega jezika vso resničnost iz takšne razprtosti, kar se lepo ujema z našo besedo za celoto resničnosti:

»svet«. Svet je tisto, kar je na svetlem, jasno, razprto, v neskritosti.

Vendar etimološki pomen najbolj temeljne in bistvene besede našega jezika še ne izrazi polnosti njenega smisla. Besede namreč nikoli ne vzniknejo umetno, na osnovi nekakšnih pozitivističnih etimologij, pač pa so vedno vtakane v živi utrip ljudstva, ki jih spregovarja. Ta utrip, iz katerega besede izvirajo, pa zažari v najpolnejši luči v tisti izvorni ustvarjalnosti vsakega naroda, v kateri se temeljni značaj naroda najbolj razkrije, v njegovi mitologiji. Šele izhajajoč iz slovanske mitologije nam bo torej zasijal polni pomen te najbolj naše besede. V kakšni povezavi se torej nahaja »resnica« kot izvorna razprtost s slovanskim bajeslovjem?

Strokovnjaki vedno bolj enoglasno ugotavljajo, da je temeljna struktura slovanske mitologije tročlena, podobno kot to velja tudi

Nicolas Poussin, *Poetova inspiracija*, 1630, olje na platnu, 182,5 x 213 cm, Louvre, Pariz.

za ostale indoevropske mitologije. Vendar je pri nas Slovanih ta tročlenost seveda svojevrstno zasnovana. Naši trije glavni mitološki liki so: nebesni bog gromovnik (običajno poimenovan Perun), žensko vodno božanstvo (običajno poimenovano Mokoš) in htonično moško božanstvo (običajno poimenovano Veles ali Volos).⁴³ Perunu pripada cela vrsta drugih imen, med katerimi tudi ime, s katerim so ga verjetno poimenovali naši davni dedje: Triglav.⁴⁴

Osnovni slovanski mit, ki določa funkcije teh treh božanstev, je mogoče takole povzeti: Mokoš je Perunova žena, ki jo ugrabi Perunov tekmeč Volos in jo zapre v jamo. Zato se vname strašni boj med Perunom in Volosom, v katerem Perun uniči Volosa tako, da ga potolče s strelami. Na ta način Perun osvobodi Mokoš in jo znova popelje v svoj objem, kar prinese na zemljo dež in rodovitnost.⁴⁵

Osnovni motiv slovanske mitologije (ki z ozirom na slovensko besedo »resnica«, postane še posebej pomenljiv) je boj med nebesnim, svetlim božanstvom, ki osvobaja Mokoš in zemeljskim, temnim božanstvom, ki zapira/zakriva Mokoš v jamo.⁴⁶ Nebesni bog Perun/Triglav, bog svetlobe in ognja z neba, odprtosti, razprtosti in razpiranja, razklepanja je personifikacija resnice (kot razprtosti) same. Podzemni bog Volos, ki pa je bog zapiranja, pohlepa, nasilja, pa predstavlja ravno zanižanje resnice. Vendar na osnovi nakazanega temeljnega mita očitno ne gre razumeti resnice samo kot razpiranje, pač pa v zadnji posledici kot svatbeno dogajanje med Triglavom in Mokoš. Da bi to bolje razumeli, se moramo najprej vprašati, kaj predstavlja pravzaprav Mokoš?

Mokoš je htonična prav tako kot Volos. Voda je v mitologiji tako kot zemlja vedno vezana na spodnji svet. Toda z razliko od Volosa, ki predstavlja zaprtost, nerodovitnost slabe zemlje, predstavlja Mokoš vlažno, ro-

dovitno zemljo, ki lahko stopi s Triglavom v ploden odnos (njuna svatba prinaša dež, rodovitnost). Polarna ritmičnost odnosa med nebom in zemljo zato ni odpravljena v zmagi nad Volosom, temveč je pravzaprav šele vzpostavljena v zmagoslavnem svatbenem plesu Triglava z Mokoš. Resnica se tako pokaže kot razprtost, toda ne kot enostranska razprtost, ki bi povsem odpravila zaprtost in težo zemeljskosti, pač pa kot taka, ki težo zemlje ukine kot zasovražno in jo sprejme kot ljubljeno. Z ubojem Volosa se razpre sprejemljiva narava htoničnosti: Mokoš. Resnica se torej izvorno ne kaže kot razprtost neba, pač pa kot ritmična razprtost *med* nebom in zemljo. Volos ni zato nič drugega kot posebljenje tiste teže zemlje, ki ne prispeva k dinamičnemu skladju neba in zemlje, temveč ga ruši. Razmerje med nebom in zemljo mora biti ritmično, mora biti dogajanje zavračanja in sprejemanja, mora biti dogajanje zavračanja Volosa in sprejemanje Mokoš, zavračanje tiste bolečine, ki nas lahko samo stre, toda sprejemanje tiste bolečine, ki nas krepi in dela močne.

Ritmično harmonijo neba in zemlje seveda ne smemo tu razumeti v smislu nekakšne težnje po repoganzaciji, pač pa v smislu izvorne slovenske odprtosti za kristično sintezo neba in zemlje, neskončnosti in končnosti v Bogočloveku.

Kocbekova veličina in zastranitev

Gledano torej z vidika izvornega pomena resnice se temeljni Kocbekov navdih ritmičnega sproščevanja človeka in kozmosa kaže kot globoko utemeljen. V tem je tudi Kocbekova bistvena veličina.

Vendar, kot bi rekel Heidegger: *Wer groß denkt, muß groß irren*. Veličina človeka gre običajno vedno vstric z velikostjo njegovih zmot. In to velja tudi za Kocbeka. Njegova izjemna ustreznost samemu mitopoetskemu bistvu lastnega naroda je le nosila v sebi do-

ločno skrenitev. Majhna skrenitev pri velikih stvareh pa povzroči silne posledice.

Osnovno polarno ritmičnost (neba in zemlje), ki predstavlja osnovno razpoloženje Kocbekovega udejstvovanja, je avtor sam razumel predvsem na način *sproščevanja*, kot je bilo že nakazano. Predvsem torej v smislu osvobojevanja od prisile, od zle teže zemlje, od Volosa, manj (premalo) pa v smislu sprejetja dobre teže zemlje (Mokoš) nase. Dobra teža zemlje, ki jo še nosita močna rdeča junca, vedno bolj izginja v teku razvoja Kocbekovega pesnjenja,⁴⁷ dokler se ne najdemo pred dramatičnim verzom iz pesmi *Čarovnik*:

(...) *zemlje ni več na zemlji.*⁴⁸

Izguba zemlje izpod nog, ki se zgodi Kocbeku zaradi enostranskega poudarjanja sproščevanja človeka in zavračanja sil (in prisile) stvarnosti, dobi svojo najbolj odločno podobo v avtorjevem komunističnem angažmaju. Leta je namreč za Kocbeka meril ravno na revolucionarno odpravo sleherne prisile (skozi odpravo pritiska svobodnega trga in konkurenčnega boja na posameznika), ki bi tako omogočila človekovo radikalno sprostitev. Ta enostranski poudarek pa ni pripeljal človeka v postrevolucionarni dobi v ustvarjalno sproščevanje svojih notranjih sil, pač pa v letargizacijo človekove ustvarjalnosti v socialistični ekonomiji. Trg ga ni več priganjal k delu, zato enostavno ni delal več.

V revolucionarni akciji je Kocbek skupaj z Volosom (uničujočo, zlo težo zemlje - personificirano v modernem nasilju in še prav posebej v okupatorju) ubil tudi Mokoš (tudi dobro težo zemlje, tudi koristno, rodovitno napetost svobodnega trga), kakor je to na simbolični ravni tudi iskreno in pretresljivo obenem ubesedil v *Črni orhideji*, z opisom usmrčitve čarobne Katarine. Razlikovanje med Volosom in Mokoš mu je spodletelo. Toda kljub tej stranpoti glede na temeljni

navdih slovenstva ostaja Kocbek velik zaradi neverjetno jasnega uvida v ta navdih sam. Kocbeka moramo zato kljub njegovim zastranitvam sedaj in v prihodnje razumeti ter ceniti kot vélikega izpovedovalca in pričevalca slovenske resnice.

1. Šele izrecen premislek take veličine namreč omogoči njen zavesten prevzem in nas tako vzpostavi kot njene dediče.
2. Prim. Martin Heidegger, *Hölderlins Hymnen "Germanien" und "Der Rhein"* v: GA 39, str. 144-145, nav. po T. Hribar, *Fenomenologija II*, Ljubljana, 1995, str. 177
3. Drago Jančar, *Videl je, česar drugi niso zaznavali*, v: *Delo (Sobotna priloga)*, 18. 9. 2004, str. 16.
4. E. Kocbek, *Enemu izmed ozkih*, v: *Dom in svet*, 50 (1937-1938), str. 116.
5. To stremljenje po organski vsepovezanosti posameznikovega bivanja lahko razumemo v globoki sopripadnosti s Kocbekovo organološko mislijo, kakor pride še posebej do izraza v njegovem sestavku *Biocentrična metafizika*, v: *Križ*, 1 (1928), str. 106, ki je v tem smislu lepo prikazan tudi v: Spomenka Hribar, *Edvard Kocbek in križarsko gibanje*, Maribor, 1990, str. 44-45.
6. E. Kocbek, *Kultura in Slovenci*, v: *Dejanje*, 1938, str. 146.
7. Prav tam, str. 149.
8. O metodoloških izhodiščih takega pristopa prim. M. Heidegger, *Unterwegs zur Sprache*, v slov. prev. D. Komel et al.: *Na poti do govorice*, Ljubljana, 1995, str. 30.
9. Edvard Kocbek, *Zemlja*, Ljubljana, 1934, str. 39.
10. Prav tam, str. 43.
11. Prav tam.
12. Prav tam, 42.
13. Prav tam, str. 80.
14. Prav tam, str. 59.
15. E. Kocbek, *Listina* (zapisek iz dne 25. II. 1943), Ljubljana, 1982, str. 517.
16. E. Kocbek, *Zemlja*, str. III.
17. Prim. podobnost z bistvom slovenstva kot bistvom baroka v mojem članku *Barok kot bistvo slovenstva*, v: *Tretji dan*, 8/9 (2003), str. 73-76.
18. E. Kocbek, *Biocentrična metafizika*, v: *Križ*, 1 (1928), str. 106, ponatisnjeno v: E. Kocbek, *Svoboda in nunjnost*, Celje, 1974, str. 20.
19. Statičnost mehanskega pogleda na svet očita Kocbek tudi tedanjemu uradnemu katoliškemu naziranju še posebej skozi kritiko Ušeničnikove misli (prim. Kocbekovo recenzijo Ušeničnikovih

- Izbranih spisov* v: *Dejanje*, 1940, str. 199) in skozi kritiko Katoliške akcije kot njene družbene realizacije (prim. *Že omenjeno Kocbekovo odprto pismo Enemu izmed ozkih*).
20. Prav tam.
  21. Prav tam, str. 21.
  22. Prav tam, str. 19.
  23. E. Kocbek, *Kultura in Slovenci*, str. 148-149.
  24. E. Kocbek, *Slovenci in politika*, v: *Dejanje*, 1940, str. 5.
  25. E. Kocbek, *Kultura in Slovenci*, str. 149.
  26. E. Kocbek, *Slovenski človek*, v: *Dejanje*, 1938, str. 3.
  27. E. Kocbek, *Slovenci in politika*, str. 6.
  28. E. Kocbek, *Slovenski človek*, str. 2.
  29. E. Kocbek, *Slovenci in politika*, str. 5-6.
  30. E. Kocbek, *Slovenski človek*, str. 1.
  31. Prav tam, str. 2.
  32. E. Kocbek, *Biocentrična metafizika*, n. d., str. 21.
  33. Prim. Spomenka Hribar, *Edvard Kocbek in križarsko gibanje*, Maribor, 1990, str. 55 sl.
  34. Prim. prav tam, str. 69-71.
  35. Prim. prav tam, str. 28-31.
  36. E. Kocbek, *Tovarišija*, v: *Zbrano delo*, 6. knjiga, Ljubljana, 1996, str. 29.
  37. Citirano po reprodukciji izjave v *Ilustrirana zgodovina Slovencev*, Ljubljana, 2001, str. 352.
  38. Prim. Anto Knežević, *Filozofija i slavenski jezici*, Zagreb, 1988, str. 123-124.
  39. Prim. Dean Komel, *Medpotja filozofije in kulture*, Maribor, 2004, str. 171 sl.
  40. A. Knežević, n. d., str. 124.
  41. F. Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega knjižnega jezika*, Knjiga 3: P-S, dopolnila in uredila M. Snoj in M. Furlan, Ljubljana, 1995, str. 173.
  42. D. Komel, n. d., str. 184-185.
  43. Prim. Andrej Pleterski, *Strukture tridelne ideologije v prostoru pri Slovanih*, v: *Zgodovinski časopis*, 2 (1996), str. 181; Nikolai Mikhailov, *Mythologia slovenica*, Trst, 2002, str. 58 sl.; prim. tudi V.V. Ivanov, V.N. Toporov, *Slavjanskaja mifologija*, v: *Mify narodov mira*, II, Moskva, 1992, str. 450-456.
  44. Prim. Paolo G. Parovel, *1400 anni di contributi storici del popolo sloveno alla stabilità, pace e sicurezza d'Europa*, Trst, 2004, str. 95-96; A. Pleterski, prav tam.
  45. Prim. N. Mikhailov, n. d., str. 58-59, 61.
  46. Prim. tudi A. Knežević, n. d., str. 129.
  47. Prim. Kocbekov samoopis pesniškega razvoja iz leta 1970, ki ga sam označi kot neko postopno razzemljevanje: E. Kocbek, *Tri obdobja moje poetičnosti*, v: *Svoboda in nujnost*, Celje, 1974, str. 230-232.
  48. E. Kocbek, *Izbrane pesmi*, Ljubljana, 1985, str. 43.